

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання

Кафедра практичної психології

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ УЧБОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ У ПІДЛІТКІВ**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти

освітнього ступеня «бакалавр»

Діани СТЕЦЮК

4 курсу заочної форми навчання

спеціальність 053 «Психологія»

ОПП «Психологія»

Науковий керівник:

Кандидат психологічних наук,

доцент кафедри практичної

психології

Петро КОЗИРА

Рецензент:

кандидат психологічних наук,

доцент

Оксана ХРИСТУК

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

« ____ » _____ 2024 р., протокол № ____

Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології

доктор психологічних наук, доцент

_____ **Євген КАРПЕНКО**

Львів

2024

Стецюк Д. Психологічні особливості мотивації учбової діяльності у підлітків

Робота містить ґрунтовний аналіз теоретичних аспектів вивчення особливостей мотивації до навчання у підлітків та з'ясування домінуючих мотивів до навчання сучасних підлітків. Розкрито особливості мотиваційної структури підлітка в умовах навчальної діяльності.

За допомогою психодіагностичних методик проведено емпіричне дослідження психологічних особливостей навчальної мотивації підлітків, результати якого будуть корисні психологам, батькам підлітків та особливо вчителям, з метою врахування вікових особливостей розвитку підлітка та необхідності підвищення рівня мотивованості до навчання з перспективним усвідомленням для підлітків власного самовизначення та самореалізації у майбутньому профільному навчанні.

Ключові слова: навчальна мотивація, мотив, мотивація, особистість підлітка, навчальна діяльність.

D. Stetsyuk. Psychological features of the motivation of educational activities in adolescents

The work contains a thorough analysis of the theoretical aspects of the study of the peculiarities of the motivation to study in teenagers and the clarification of the dominant motivations for the study of modern teenagers. The peculiarities of the adolescent's motivational structure in the conditions of educational activity are revealed.

With the help of psychodiagnostic methods, an empirical study of the psychological features of educational motivation of adolescents was conducted, the results of which will be useful to psychologists, parents of adolescents, and especially teachers, with the aim of taking into account the age-specific characteristics of adolescent development and the need to increase the level of motivation to study with a perspective awareness for adolescents of their own self-determination and self-realization in the future specialized training.

Key words: educational motivation, motive, motivation, adolescent's personality, educational activity.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ У ПІДЛІТКІВ	
1.1. Поняття мотивація, мотив, їх сутність та роль у житті людини.....	8
1.2. Проблема навчальної мотивації у підлітків.....	15
Висновки до 1-го розділу	
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ПІДЛІТКІВ	
2.1. Вибір методик та організація дослідження.....	26
2.2. Проведення дослідження та аналіз результатів вивченої проблеми.....	32
2.3. Рекомендації щодо підвищення рівня вмотивованості до навчання підлітків.....	41
Висновки до 2-го розділу	
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	47

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні тенденції української освіти значну увагу приділяють розвитку та формуванню цілісної особистості. Головні ідеї у національній програмі освіти передбачають зростання важливості соціального аспекту розвитку особистості, яка потребує створення нових умов навчання, які відповідають гуманізації та демократизації суспільства, пристосуванню до швидких змін в умовах праці та інтелектуальній діяльності. Саме ці підходи реалізуються сьогодні у концепції розвитку «Нової української школи», де декларуються нові вимоги до випускника школи, де учень характеризується інноватором та таким, що навчається впродовж життя. Саме тому головними засадами сучасної освіти є пріоритет врахування соціально-мотиваційних факторів та загальнолюдських цінностей у формуванні та розвитку особистості, що є активним суб'єктом навчальної діяльності.

На підставі нових освітніх стандартів особливої уваги заслуговує процес формування мотивації особистості в учнів підліткового віку. В онтогенезі підлітків формується нова система світогляду та поглядів, змінюється система цінностей та стратегій поведінки з іншими людьми (дорослими, ровесниками, педагогами), формується відношення до світу та ставлення до навчальної діяльності.

У психолого-педагогічній літературі науковці описують втрату інтересу до навчання підлітків та небажання вчитися зокрема, де зменшується пізнавальна потреба у здобутті знань. Науковці виділяють, що серед основних причин зниження мотивів до навчання є відсутність, або недостатнє врахування педагогами деяких мотиваційних компонентів та соціальних мотивів до навчання. Підліток часто не здатен усвідомити важливість зв'язку

навчання із соціально-значимими видами діяльності, відсутність необхідних умов для реалізації потреб підлітка у його прагненні бути дорослим чи взаємодії із ровесниками.

На підставі таких умов стає актуальним вивчення та перебудова підходів до вивчення мотивації до навчальної діяльності підлітків, з'ясування особливостей мотивації навчання з урахуванням мотивів підлітка, які набувають іншого значення. Тому для детального аналізу проблематики темою нашого дослідження є «Психологічні особливості мотивації учбової діяльності у підлітків».

Таким чином, **метою нашого дослідження** є теоретичні аспекти вивчення особливостей мотивації до навчання учнів підліткового віку та емпіричне дослідження психологічних особливостей навчальної мотивації підлітків.

Об'єкт дослідження – навчальна мотивація як психологічний феномен.

Предмет – психологічні особливості навчальної мотивації у підлітків.

Відповідно до мети визначено наступні **завдання**:

- 1) здійснити загальний аналіз поняття мотивація, мотив, їх сутність та роль у житті людини;
- 2) проаналізувати особливості навчальної мотивації у підлітків;
- 3) емпірично дослідити психологічних особливостей навчальної мотивації підлітків;
- 4) на основі вивченої теми розробити рекомендації для педагогів та батьків щодо підвищення рівня вмотивованості до навчання підлітків.

В основу дослідження нами покладена **гіпотеза**: мотивація досягнення успіху переважає у тих учнів, яким притаманні високі показники якості навчання, або навпаки, мотивація на уникнення невдач детермінує низький або середній рівень успішності підлітків під час навчання.

Теоретико-методологічною основою роботи є праці науковців, психологів, вчених, що вивчали мотиваційну сферу особистості С. Максименко, Г. Костюк, Дж. Аткинсон, К. Клакхон; особливості зв'язку мотивації з пізнавальними процесами та різними видами діяльності В. Шуба, Т. Баларич; вивченням особливостей підліткового віку присвячені праці І. Булах, Т. Яблонської тощо.

З метою вивчення психологічних особливостей мотивації навчання підлітків, нами були використано наступні психодіагностичні **методи та методики**: теоретичні (аналіз, узагальнення, систематизація наукових даних щодо проблеми підліткового розвитку) та емпіричні психодіагностичні методика: методика мотивація успіху та уникнення невдачі (А. О. Реана); оцінка рівня домагань (В. К. Гербачевський); результати отриманих даних методик порівнювалися із успішністю учнів на основі оцінок вчителів.

Новизна дослідження визначається спробою теоретико-емпіричного аналізу психологічних особливостей навчальної мотивації підлітків.

Теоретико-практична значущість дослідження полягає у розширенні та поглибленні знань щодо вивчення особливостей мотивації до навчання учнів підліткового віку та з'ясування домінуючих мотивів до навчання сучасних підлітків. Розкрито особливості мотиваційної структури підлітка в умовах навчально діяльності. Результати проведеного емпіричного дослідження будуть корисні психологам, батькам підлітків та особливо вчителям, з метою врахування вікових особливостей розвитку підлітка та необхідності підвищення рівня мотивованості до навчання з перспективним усвідомленням для підлітків власного самовизначення та самореалізації у майбутньому профільному навчанні.

Надійність та вірогідність результатів дослідження.

Дослідження забезпечувалась використанням валідних методів та методик, що розкривають мету, завдання дослідження.

Структура роботи. Робота розміщена на 51 сторінках комп'ютерного набору, містить вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ У ПІДЛІТКІВ

1.1. Поняття мотивація, мотив, їх сутність та роль у житті людини

Під мотивацією у психологічній літературі слід розуміти деякий психологічний процес, що здійснює вплив на діяльність та мобілізує сили та енергетичний потенціал до її виконання. мотивація залежить від потреб особистості та виникає в момент нестачі чи відчуття потреби.

Мотивація слугує початковою стадією до людської активності та формується під впливом цілей та цінностей людини, тому чим важливіші цінності, тим сильнішою буде мотивація. Власне завдяки внутрішнім мотивам підтримується мотивація, тому існує взаємозалежність між особистими цінностями та майбутньої діяльністю. А мотиваційний процес включає в себе потребу – бажання – мотив – намір – дію.

Мотивацію також науковці розглядають як деяку систему мотивів та стимулів, що стимулюють особистість до певних дій, діяльності, поведінки [29]. Існують різні підходи до тлумачення мотивації: деякі автори вважають, що мотивація – це сукупність факторів, що визначають людську поведінку; інші стверджують, що мотивація – це сукупність мотивів; ще інші дослідники визначають її як спонукання до активності. Мотивацію також вважають процесом регуляції діяльності, процесом мотиву дії та механізмів, що задає напрям, виникнення та засоби досягнення діяльності.

У сучасній теоретико-методологічній літературі з питань вивчення психологічних особливостей мотивації виділяють наступні тлумачення:

- це сукупність спонукань та системи факторів, що виявляють людську активність та визначають її поведінку;
- це процес виникнення мотивів, які стимулюють та підтримують активність поведінки на певному рівні [7].

Мотивація людини як процес впливу на її поведінку складається з наступних стадій:

- 1) виникнення потреби: коли людина відчуває нестачу у чомусь, у неї виникає потреба. Власне нестача спонукає до необхідності задоволення;
- 2) пошук засобів задоволення потреби: в цей час людина здійснює пошук як задовільнити свою потребу (обирає різні стратегії, вживає заходи для задоволення, або ігнорує);
- 3) оцінка та вибір альтернатив: на цій стадії відбувається оцінка людиною різних варіантів задоволення потреби та вибір найприйнятливішого способу для себе;
- 4) мотиваційний акт: на цій стадії відбувається прийняття рішення та активна дія для задоволення свого бажання;
- 5) досягнення цілі: після виконаної дії мотиваційного акту настає відчуття задоволення від досягнення цілі;
- б) оцінка результату: рефлексія над досягнутим та діяльністю.

Мотивацію також розглядають з позиції психодинамічної системи особистості, до якої належать спонуки, потреби, стимули, інтереси, ідеали, цінності та очікування. Ці чинники організовують діяльність людини для досягнення мотивів.

Мотивація людини здійснює також вплив на розвиток та зміни особистості, визначає її поведінку, пізнавальні процеси мислення, уваги та інші. Впливає на спрямованість до досягнення цілей, підтримує та здійснює контроль реалізації намірів. Також завдяки мотивації людина може вибирати нові стратегії та техніки для досягнення своїх бажань та мотивів.

Згідно теоретичних положень Г.Олпорта та поглядів на автономність особистості, яка може мати одночасно різні мотиви, описують когнітивні процеси планування та інтенції, де особливу увагу займає унікальність мотивів

кожної людини [31]. На основі цієї теорії власне аналіз планів та намірів людини на її майбутнє визначає її сьогодення дій та поведінки. Тобто саме поведінка впливає на майбутнє. Автором виділяється рівні функціональної незалежності людини: перший рівень залежить від задоволення вітальних потреб (їжа, сон, відпочинок); другий рівень пов'язаний із цінностями, інтересами, намірами людини, що належить до найвищої системи мотивації.

Навчання будучи спеціально організованим процесом, де педагоги стимулюють активність учнів, контролюють її та керують навчальною діяльністю, а учні спрямовують свої дії на необхідність засвоювати знання, уміння, навички.

Саме навчальна мотивація є системою спонукань до пізнавальної діяльності людини. Тому необхідно викликати, виховувати у дітей та школярів самостійність та відповідальність з ранніх років, оскільки вони впливають на наступний особистісний розвиток та успіх у житті. Засвоєння знань буде ефективним тоді, коли використається практично у житті.

Під час навчальної діяльності мотивація змінюється внаслідок пережитих успіхів, невдач, виборів життєвого шляху. Тому необхідно враховувати способи навчання, що сприяють покращенню результатів. Часом зовнішня мотивація (винагороди наприклад) може ефективно покращити показники успішності школяра у певних предметах.

Мотивація на досягнення успіху визначає також поведінку і дорослих та проявляється у ситуаціях, де наявні певні зразки якості, завдання вирішуються, де результат оцінюється за цими зразками. Звісно результат може бути успішним чи неуспішним, це залежатиме від відповідальності за свої досягнення самої людини. Подібний процес властивий у різних ситуаціях, у професійній чи навчальній діяльності [15].

Американські вчені вивчаючи внутрішню мотивацію вказують на зв'язок можливостей, які надає сама діяльність для задоволення своїх потреб та від міжособистісних стосунків, відчуття компетентності та самодетермінації. Е. Дісі та Р. Раян виділяють типи орієнтації особистості: самодетермінований, підконтрольний, індіферентний, які належать до диспозиційних характеристик людини. Проте цей підхід не визначає фактори, що впливають на розвиток певного типу внутрішньої мотивації [9], тому що складно визначити зв'язки між ситуативними та диспозиційними компонентами внутрішньої мотивації.

При розгляді сутності поняття «мотив» також існують різні визначення. Розглянемо підходи до інтерпретації мотиву, що виділяє В. Семиченко [12]:

- мотив як спонукання – усвідомлене внутрішнє спонукання готовності до діяльності людини;
- мотив як потреба – виступає як стимул до діяльності. У деяких підходах розглядається, що потреба і є мотивом, в інших потреба є лише частиною мотиву, або мотив і потреба пов'язані між собою опосередковано;
- мотив як намір – вважається, що такий мотив виявляє плани та цілі людини і відображає задум чинити певним чином у ситуації;
- мотив як ціль – мотив стає рушійною силою активності людини, що має бути усвідомленим. Мотив як ціль спонукає людину до досягнення її;
- мотив як стан – стимул до діяльності виникає через перебування людини у певному стані, що стає мотивом до діяльності. Аким станом має бути захоплення, стан задоволення;

- мотив як оцінювання – через позитивне ставлення у людини виникає мотивація до виконання діяльності, що сприяє спонуканню до активності. Саме відчуття задоволення сприяє позитивній оцінці та сприяє рішенню діяти;
- мотив як емоції – емоційні переживання та емоції мають силу впливу на прояв сили потреби, де наявність самої емоції може бути самостійним мотивом;
- мотив як стійкі властивості людини – якості людини здійснюють вплив та мотиви та характер діяльності;
- мотив як першопричина активності – зовнішні та внутрішні мотиви визначають діяльність особистості; інтереси, схильності, моральні принципи, умови досягнення цілей виступають мотиваторами до активності [12].

Таким чином, до мотивації належить сукупність рушійних сил, що здійснюють вплив на діяльність, поведінку та активність людини. Якщо розглянути навчальну мотивацію, то до неї належать мотиви навчання та спонукання самого учня до учбової діяльності [21].

Навчальна мотивація виникає через цілі, що уень ставить перед собою, що пояснює його дії цілеспрямованості та організованості в учбовій діяльності з метою досягнення власне цілей. Навчальна мотивація також залежить від результатів, що школяр отримує внаслідок свого навчання, що є кінцевою метою та проміжними підсумками, що призводять до реалізації мотивів [10].

У старшій школі можуть виникати зміни в навчальних мотивах учнів, де більше проявляється внутрішні мотиви як самоствердження, досягнення успішності у здобутті знань.

Власне мотивація учнів дуже важлива під час навчального процесу, вона спрямовує школярів на досягнення цілей та впливає на їх активність і результат.

У старших класах частіше виявляється головний мотив орієнтації на досягнення власне результату, а не на процес навчання. Учні частіше виявляють пізнавальну мотивацію та являються більш самостійними. Проте важливо зауважити, що у сучасних досягненнях науки та розвитку техніки важливо швидко та самостійно оновлювати знання та вміння, тому учням важливо розвинути та вдосканалити свою учбову діяльність.

Не менш важливим є використання індивідуального підходу до учнів, який позитивно впливає на стимулювання їх до самостійності та творчої активності. Врахування індивідуально-психологічних особливостей учнів і використання спеціальних методів дозволить задовільняти їхні індивідуальні потреби, а отже покращить і учбову мотивацію. На цій підставі важливо здійснювати пошук нових технологій в освіті, які б забезпечували інтелектуальний розвиток особистості і сприяв розвитку та реалізації учнівського потенціалу.

У психолого-педагогічних дослідженнях з проблем вивчення мотивації школярів до навчальної діяльності виокремлено наступні рівні розвитку мотивації учнів:

- негативне ставлення до навчання. Для такого рівня характерний мотив уникнення неприємностей і певних покарань, тому учні схильні пояснювати свої невдачі деякими зовнішніми обставинами. Нерідко можуть відчуті невпевненість у собі, незадоволенні учителями;

- нейтральне ставлення до навчання. Учня з такою мотивацією немає стійкого інтересу до результатів навчання, можуть відчувати деяку невпевненість та нудьгу від навчального процесу;
- позитвне, або аморфне ситуативне ставлення до навчання. Учні з такою мотивацією мають нестійкий інтерес до навчання, хоч і виявляють позитивний інтерес до нього. Позитивне ставлення носить ситуативний характер і мотивація коливається;
- позитивне ставлення до навчання. Учні з мотивацією цього рівня виявляють пізнавальні мотиви і інтерес до отримання знань, прагнуть власного розвитку та новизни знань;
- активне, творче ставлення до навчання. Учні цього рівня мотивації самостійні та творчі під час навчання, їм властивий мотив самоосвіти, усвідомлюють свої мотиви та цілі у навчальній діяльності;
- особистісне, відповідальне ставлення до навчання. Учні такого рівня мотивації проявляють стійку внутрішню мотивацію до навчання, властивий мотив співпраці в пізнавальній діяльності, проявляють самостійність, відповідальність у своїх досягненнях та результатах [18].

Якщо аналізувати підлітків з огляду на особливості їхнього особистісного та психологічного закономірного розвитку, то для них властива єдність соціальних та пізнавальних мотивів у мотиваційній сфері. Формування мотивів навчання залежать від пізнавальних потреб підлітків. Коли така потреба задовільняється, то учні підліткового віку розвивають пізнавальний інтерес, що позитивно впливає на навчальну діяльність та їхнє ставлення до навчання теж позитивне. Такий тип мотивації може стосуватися навчального матеріалу загалом, або стосуватися певного навчального предмету.

Незадоволення пізнавальної потреби навпаки може викликати байдужість, або негативне відношення до навчання, яке підлітками вважається як нецікаве, що негативно впливає на їхню успішність у навчанні. Звісно, негативне ставлення до навчання не єдина підстава зниження успішності, на це впливає комплекс взаємозалежних факторів.

Особливої уваги заслуговує вивчення взаємозв'язку між між учбовою діяльністю, навчальними результатами та мотивацією, що не пов'язані зі навчанням. У старшокласників особливого значення набуває довільна мотивація, де вони розуміють краще своє відношення до навчання та фактори, що його стимулюють [20].

1.2. Проблема навчальної мотивації у підлітків

Підлітковий вік один із періодів розвитку особистості, що зазнає чималих особистісних, фізичних та психологічних змін, та найбільше викликає науковий інтерес для дослідження. Підлітковий вік вважають перехідним періодом між дитинством та дорослістю. Умовними віковими межами вважають період від 11 до 17 років, що може складатися із двох фаз: 12-15 років та 15-17 років.

Нерідко підлітковий період називають перехідним, переломним, важким, кричущим чи буремним етапом розвитку. Такі підходи відображають власне особливість цього переходу, від одного етапу життя до іншого.

У цей час виникають суттєві зміни у фізичному, моральному, соціальному розвитку ще дитини. У названих сферах виникають нові новоутворення, що змінюють поведінку, діяльність та відносини з іншими людьми.

У підлітковому віці молода людина прагне до самовиховання, пізнати себе, що часто виникає через порівняння себе з іншими, що викликає

критичність ставлення до себе та втрату душевної рівноваги. На психологічний стан підлітка впливає статеве дозрівання з гормональною перебудовою організму та зміною психофізіологічних процесів, статевий потяг, та зміни емоційно-вольової та чуттєвої сферах.

Підлітковий період – це кінець дитинства та перехід до дорослого життя і світу, де підліток за своїм мисленням піднімається на щабель дорослої людини, але за життєвим досвідом ще залишається дитиною. Тому особа в цей час проявляє небажання миритися з брехнею дорослого світу, та з іншого боку прагне душевної теплоти, схвалення, прощення дорослих [17].

Підліток яскраво демонструє відкидання авторитетів, та все ж потребує дорослого, з яким міг би довірливо взаємодіяти. З'являється спрямованість на відокремлення від дитинства, і від світу дорослих, формується тенденція до створення особистого світу з ровесниками, внутрішньо близькими до нього самого.

З формуванням самосвідомості та самовизначення підлітка виникає потреба у пошуку сенсу життя, зрозуміти самого себе, власні можливості та здібності, виникає експериментальний характер пошуку себе у взаєминах з іншими [21].

Навчальна діяльність залишається провідним видом діяльності підлітка, однак мотивація до навчання змінюється, в порівнянні з молодшим періодом школяра. Напочатку підліткової стадії розвитку інтерес до навчання високий у зв'язку із новими навчальними предметами, новими учителями, а згодом, у класах 7-9 вона стрімко знижується. У підлітковому віці розвиваються пізнавальні інтереси, чому сприяє сенситивна властивість підліткового віку. Спостерігається зміцнення широких пізнавальних мотивів, підвищується інтерес до нового, до участі у діяльностях поза навчанням.

Також цікава тенденція до зміцнення навчально-пізнавальних мотивів в учнів підліткового віку, що виявляються в інтересі до способів отримання знань. Підставою до чого стає прагнення підлітків у дорослості. Звісно учням ще складно дається усвідомлення таких мотивів, але вияв зацікавленості в аналізі методів пізнання, пошку поповнює їх уявлення про самостійність отримання знань. Активні в цей час і розвиток мотивів самоосвіти.

Завдання самосвіти в учнів підліткового віку більш конкретні: поязано із ближчими цілями досягнення – скласти іспит, піти в секцію тощо. Тому розвиток пізнавальних мотивів у підлітків визначається з їх прагненням до самостійності. Учень прагне будувати пізнавальну діяльність за межами школи та навчання в ній, на уроці прагне виконувати самостійні завдання, працювати із складним навчальним матеріалом.

Також властиві зміни у розвитку соціальних мотивів. Під час громадських видів робіт та навчання підлітки отримують точніші уявлення про мораль, норми та цінності.

Ставлячи перед собою цілі підліток прагне проявляти самостійність, яка вияляється у плануванні навчальної та позакласної діяльності. Однак, ще в цьому віці у підлітків відсутня навичка до постановки гнучких цілей чи зміни їх в залежності від умов, чи наполегливо досягати свою мету, долаючи при цьому перешкоди. Наприкінці підліткового періоду розвитку школярів виникають вміння до постановки перспективних цілей. При постановці цілей підлітки зазвичай дуже активні, але при цьому не завжди можуть реалізувати її досягнення, що створює важкі ситуації для підлітка.

Також далі хочемо розглянути деякі підліткові особливості, що сприяють становленню мотивації навчання і ті, які перешкоджають. Деякі дослідники вважають, що сприятливими особливостями мотивації є виражена потреба у дорослості підлітка – коли він не вважає себе дитиною, прагне до

нової життєвої позиції по відношенню до зовнішнього світу, інших людей, до себе; засвоєння норм поведінки дорослого світу; проявляє активність та готовність до різних видів діяльності разом із дорослими та ровесниками; прагне зрозуміти та усвідомити себе як особистість; потребує самовираження та самосвердження; збільшується коло інтересів і виникає вибірковість при цьому; виникає стійкість і змістовність інтересів [21].

Негативна мотивація до навчання підлітка пов'язана з наступними причинами: прояв негативізму, конфліктність з дорослими, особистісна незрілість, труднощі у взаєминах з іншими. Потреб в дорослості та небажання відставати від своїх ровесників викликає у підлітків зовнішню байдужість до думок інших, вчителів, їхніх оцінок, попри те, що думка дорослих про самого підлітка залишається для нього важливою [12].

Дослідження особливостей мотивації людини являється і дослідженням людини в її діяльності. Виходячи з того, що навчання – це теж певний вид діяльності, то вивчення навчальної мотивації являється окремим випадком і мотивації особистості.

Навчальна мотивація характеризується специфічними чинниками: освітня система; освітня установа, де навчаються; особливості суб'єктів навчання (вік, стать, інтелектуальні здібності, самооцінка тощо); особливості суб'єктів, що навчають.

Тому підліткова мотивація до навчання набуває теж специфічних ознак виходячи з їх вікових особливостей. Про підлітковий період науковці говорять як про період досягнень та час певних втрат. Досягнення підлітка здебільшого пов'язані із накопиченням знань, умінь, відкриттям себе та власного Я, розвитком моральності, освоєння новою соціальною позицією. А втрати підлітка пов'язані із завершенням дитинства, безтурботності, з сумнівами у собі та власних здібностях, потребі у пошуку правди в інших людях та у собі.

У підлітковому періоді особистість дитини зазнає значних змін. Фізичне дозрівання змінює інші складові розвитку особистості, стрімкий розвиток самосвідомості викликає формування позиції дорослої людини. Хоч у підлітка ще відсутній об'єктивний статус дорослого, але він вже увійшов у нові стосунки з навколишнім дорослим світом, з цінностями та мотивами поведінки і діяльності. З досягненням статевого дозрівання підліток опиняється у суперчливому становищі: він вже не дитина, але ще і не дорослий, об'єктивно ще не ствердився у світі та культурі дорослих [15].

Мотиваційна сфера підлітків також відрізняється від мотивацій молодшого школяра, наприклад, становлення її відбувається у декілька стадій:

- відтворювальна стадія – підлітки наслідують однолітків та старших, власна мотивація діяльності та вчинків ситуативна та поверхова;
- на другій стадії підлітки прагнуть ствердження у групі однолітків, зростає інтерес до своєї особистості, небайдужі до оцінок значимими іншими. Підліткова мотивація стає більш диференційованою;
- саморегуляція як складова самовиховання – третя стадія мотивації. Підлітки частіше прибігають до аргументів власних дій та вчинків, передбачають наслідки прийнятих рішень, формується внутрішня позиція. На цій підставі мотивація підлітків стає глибшою та усвідомленою та постає як регулятор поведінки та діяльності підлітка. Імпульсивність поведінки знижується, особливо наприкінці підліткового періоду [10].

У змісті мотиваційної сфери підлітка на перший план починають виступати мотиви, які пов'язані із формуванням світогляду, із планами майбутнього життя. Структура мотивів характеризується певною ієрархією, наявністю певної системи підпорядкованих одна одній різних мотиваційних тенденцій на основі ведучих і суспільно значущих мотивів. Стосовно

механізму дії мотивів, то вони починають діяти не безпосередньо, а виникають на основі свідомо поставленої мета та намірів [9].

На думку дослідників, саме мотиваційна сфера постає головним новоутворенням підліткового періоду розвитку. Хоч і провідною діяльністю підлітків є міжособистісне спілкування, головним серед мотивів навчання є мотив спілкування з ровесниками, де й самі підлітки вказують, що в школу вони ходять не вчитися, а спілкуватися [10].

Попри переважання спілкування у підлітковому віці, все ж у підлітків виникають нові мотиви і до навчання: бажання бути грамотним та освіченим; орієнтація на майбутнє, прагнення влаштуватися у житті; потреба у самостверженні та самовдосконаленні; потреба виконувати вимоги батьків навчатися [17].

Таким чином, підлітка до навчання спонукає не один мотив, а декілька мотивів з різними властивостями, де кожен постає у взаємодії з іншими, утворюючи при цьому ієрархічну структуру.

У літературі здійснюють класифікацію мотивів навчання на зовнішні та внутрішні, які спрямовані на зовнішні фактори та схвалення соціуму. У мотиваційній структурі навчання підлітків виділяють наступні мотиви:

- внутрішні мотиви, що виникають у зв'язку із змістом і процесом діяльності: мотиви пізнання, інтерес до матеріалу; отримання нових знань, умінь та навичок; мотив відчувати себе суб'єктом навчальної діяльності, що відкриває можливості до пошуку інформації в інтернет-ресурсах, самостійно засвоювати знань та їх шукати;
- зовнішні мотиви, що включають наступні мотиви: соціальні (широкі мотиви, що пов'язані із суспільною відповідальністю та почуттям обов'язку перед батьками та іншими значущими людьми, бути дотичним до соціально-корисних видів діяльності; вузькі мотиви, що

вказують на прагнення до спілкування та взаємодії із ровесниками, товаришування та спільність інтересів); престижні мотиви (прагнення бути популярним, зайняти певний соціальний статус, самоствердитися, отримувати позитвне схвалення від значимих людей чи групи ровесників, бути прийнятим); прагматичні мотиви (уникнення неприємностей, отримання певних пільг та дотацій, грошової винагороди за успіхи у навчання тощо); мотиви розвитку (особистісне зростання та саморозвиток, самовдосконалення, розвиток інтелектуальних, естетичних здібностей тощо).

На основі співвідношення цих мотивів виділяють наступні рівні сформованості навчальної діяльності:

1) високий рівень навчальної мотивації: пов'язаний з переважанням внутрішньої мотивації над зовнішньою у поєднанні з доволі високим рівнем розвитку широких соціальних мотивів і мотивів особистісного зростання; у таких підлітків наявний розвинутий пізнавальний мотив, прагнення найуспішніше виконувати всі навчальні завдання, їм властива висока пізнавальна активність і продуктивність самоосвітньої діяльності;

2) рівень навчальної мотивації, вище за середній: характеризується відносним переважанням внутрішньої мотивації над зовнішньою, учні успішно справляються з навчальними завданнями, при цьому серед зовнішніх мотивів для них особливе значення набувають вузькі соціальні або престижні мотиви);

3) середній рівень: переважає зовнішня мотивація, коли заклад освіти приваблює насамперед позаучбовою діяльністю. Такі учні почувуються досить комфортно, оскільки під час навчання спілкуються з друзями, з вчителями та ін., їм подобається 7 відчувати себе учнями, мати відповідні атрибути; сам процес учіння їх захоплює як майданчик для спілкування;

4) рівень навчальної мотивації, нижче за середній: переважання зовнішньої, насамперед прагматичної мотивації над внутрішньою, ці учні відвідують освітній заклад неохоче, часто лише за умови позитивного чи негативного стимулювання з боку дорослих. Вони мають серйозні труднощі в навчанні, на заняттях часто займаються сторонніми справами, розважаються та ін.;

5) низький рівень: пов'язаний із несформованістю внутрішньої мотивації, негативним ставленням до заклад освіти, шкільною дезадаптацією; такі учні зазнають серйозних труднощів у навчанні, вони не справляються з навчальною діяльністю, мають проблеми в спілкуванні з іншими учнями, у взаєминах з учителями. Навчальний заклад часто сприймається учнями як вороже середовище, перебування в якому для них нестерпне; у найважчих випадках учні можуть проявляти агресію, відмовлятися виконувати завдання тощо.

Формування позитивної мотивації високого рівня вимагає створення належних умов для виникнення внутрішніх стимулів до навчання (цілі, емоції, мотиви), що усвідомлюються учнями і впливають на саморозвиток їх мотиваційної сфери. Такими належними умовами є: створення мотиваційно-цільового резонансу, що забезпечує усвідомленість цілей діяльності та визнання її як значимої, що поєднує перехід від стадії до стадії [7].

Виходячи із дослідження, де з'ясовано, що для підлітків домінуючими потребами є спілкування з ровесниками та потреба у самоствердженні, вважаємо, що провідними мотивами до навчання у підлітків є власне соціальні мотиви, які в ієрархії мотивів займають чільне місце. Тому формуючи внутрішню мотивацію навчання як дієвий фактор стійкої навчальної мотивації впродовж життя важливо активізувати саме соціальні мотиви, з врахуванням рівня сформованості мотивації навчання.

Тому, усвідомлені зовнішні мотиви, які ті, що належать до суспільно незначимих, можуть мати високий рівень дієвості. Наприклад, прагнення отримувати хороші оцінки. Тут важливо, щоб педагог надав допомогу підліткові у розумінні об'єктивного зв'язку оцінок з рівнем знань та умінь, а учень при цьому має усвідомити це як основну умову успішної та корисної для суспільства діяльності.

Не менш доцільною та важливою умовою для формування мотивації навчання є створення умов та ситуацій успіху, де учень зможе пережити задоволення від власних успіхів у навчальній діяльності. Звісно подібна умова ефективна у всіх випадках, та найбільш важливо створювати подібну успішну ситуацію для учнів, що не встигають, коли притаманні труднощі у навчанні, адже таким чином зростає віра в учня у власний успіх та труднощі долаються. Заздалегідь створена для підлітків ситуація успіху викликає задоволення та радість, додає впевненості у свої сили, що позитивно впливає на результати та оволодіння знаннями. Здібні учні, навчання яким дається легше, ситуація інтелектуального задоволення та почуття радості виникає внаслідок вирішення вищих рівнів труднощів, тому учителям важливо пропонувати учням завдання різної складності (творчі, конструктивні, репродуктивні).

Оволодіння навчальним матеріалом, розвиток і виховання особистості підлітка в процесі навчання відбувається лише за умови забезпечення високої активності в навчально-пізнавальній діяльності [2]. Цьому сприяє: викладання, що захоплює, новизна навчального матеріалу, використання яскравих прикладів і фактів в процесі викладу нового матеріалу, історизм, зв'язок знань із долею людей, які їх відкрили, показ практичного застосування знань у зв'язку з життєвими планами і орієнтаціями учнів; використання нових і нетрадиційних форм навчання, проблемне навчання, евристичне навчання, навчання з комп'ютерною підтримкою, застосування мультимедіа систем,

використання інтерактивних комп'ютерних засобів; організація спільної роботи з однолітками: взаємонавчання, рецензування відповідей товаришів, оцінка усних відповідей і письмових робіт однокласників, допомога слабшим учням; участь у дискусіях і обговореннях, відстоювання власної думки, постановка запитань до своїх товаришів і учителів, створення ситуацій самоперевірки, аналізу особистих пізнавальних і практичних дій тощо [6].

Для збереження навчальної мотивації підлітків важливо мінімізувати деякі негативні аспекти мотивації учнів, що можуть завадити навчанню та зумовити поверхневність чи недостатній інтерес до навчання [7; 9; 10; та ін.]:

- недостатня стійкість мотивів підтримки навчальної діяльності (важливо, щоб вчителі підтримували навчальну мотивацію учнів, оскільки без їхньої участі мотиви швидко задовільнюються та згасають);
- недостатня усвідомленість провідних мотивів навчання, невміння виділити учнями, що їм до вподоби у певному предметі, або що ні;
- слабкий рівень узагальнення інтересів підлітків;
- спрямованість учнів на результат навчання, а не на способи навчальної діяльності, в результаті чого формується недостатня мотивація до подолання труднощів у навчання, а саме такий підхід сприяє успіху формування мотивації навчання у підлітків.

Висновки до 1-го розділу

Таким, чином, у теоретико-методологічній літературі вивчення особливостей підліткового віку та проблем мотивації з'ясовано, що мотивацією називають психологічний процес впливу на різні напрями діяльності, що мобілізує енергію людини для її виконання. Мотивація постає початковою передумовою активності людини, що формується на підставі

особистісних цінностей, цілей та намірів. Чим важливіша цінність для людини, тим сильнішою буде мотивація.

Аналізуючи наявність навчальної мотивації у підлітків виявлено, що пізнавальна діяльність підлітків має наполегливий та зацікавлений характер. Підліток прагне навчатися, має потребу до пізнання нового, навчання викликає у нього позитивні переживання та емоції. Мотивація до навчання підлітків буде сильнішою якщо створити належні умови для усвідомлення значимості підлітком здобуття нових знань та навчання зокрема. Попри переважаючу провідну діяльність підлітків у міжособистісному спілкуванні, підліток має потребу у переживанні почуттів радості та задоволення від навчання та успіху в ньому, тому важливо учителям створювати і спеціальні умови для стимулювання позитивної мотивації учнів підліткового віку.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

2.1. Вибір методик та організація дослідження

З метою вивчення психологічних особливостей навчальної мотивації підлітків нами було проведено емпіричне дослідження. Хочемо нагадати, що підлітковий вік у психологічній літературі вважається одним із важливих у становленні особистості, попри суперечності та конфліктні ситуації цього вікового періоду. Подібна тенденція зумовлює у сучасних підлітків виникнення труднощів у процесі освоєння знань та навчання.

Успіх під час навчання залежить не лише від усвідомленості підлітка важливості навчатися та сприймати засвоєність знань, але й залежить від мотивації підлітка до отримання цих знань.

Розглянуті у попередньому розділі нашого дослідження специфічність підліткового віку та особливості навчання підлітків настановлюють на необхідність пошуку нових підходів та створення специфічних умов для підлітків під час навчання.

Особливої уваги для оптимізації вимагає ретельне вивчення особливостей навчальної мотивації, що є основою для особистісного розвитку та становлення підлітків. Виходячи з практики та спостереження, у сучасному освітньому процесі не сприяють виникненню прагнення в учнів підвищувати власний інтелектуальний рівень, але і навчатися в цілому.

З огляду на виявлену проблематику, дослідження та врахування мотиваційних переваг під час навчання підлітків, аналіз потреб підліткового віку та цілей, та пошук мотивуючих та тих, що впливають на зниження мотивації чинників, та поруч з цим пошук найефективніших методів та способів впливу на мотивацію підлітків є актуальними задачами сучасної освіти.

Для підлітка характерним є його інтелектуальна активність, що пов'язана із широким полем інтересів, що виникла внаслідок вікової цікавості та пізнавальної потреби у пізнанні нового. Підліток прагне вдосконаленню та розвитку власних здібностей. Досягнення таких підліткових потреб можливе власне в умовах навчання. Тому успішність під час навчання для підлітка набуває особливого значення.

З огляду на з'ясовані деякі теоретичні особливості навчання та потреби підліткового віку ми виокремили, що для підлітка головним критерієм їхнього успіху виступають результати навчання. Вчені та дослідники стверджують, що навчальна успішність є результатом психологічних особливостей пізнавального та соціального розвитку, а індикатором успіху в навчанні є оцінка вчителя, яка вказує не лише на отриманні знання та навички, але і відображає можливість учня навчатися.

Таким чином, вивчення та емпіричне дослідження особливостей навчальної мотивації набуває важливої наукової значимості сьогодні.

Саме проблеми навчальної мотивації пов'язані найчастіше із навчальною успішністю підлітків у сучасній школі. Тому ми прагнемо дослідити особливості мотиваційної сфери під час навчання підлітків та на основі отриманих результатів запропонувати рекомендації для батьків, вчителів та підлітків щодо підвищення рівня вмотивованості до навчання.

Для проведення дослідження нами було використано наступні психодіагностичні методики, результати яких порівнювалися із успішністю учнів на основі оцінок вчителів:

- методика мотивація успіху та уникнення невдачі (А. О. Реана);
- оцінка рівня домагань-структура мотивації (В. К. Гербачевський).

У нашому дослідженні взяли участь учні 7 та 9 класів у кількості 55 досліджуваних. Емпіричне дослідження проводилося на базі Золочівської

загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 ім. М. Шашкевича у м.Золочів Львівської області.

Розглянемо особливості підібраних психодіагностичних методик.

З метою виявлення домінуючого прагнення поведінки підлітків досягати успіху або уникати невдачі ми використали методику мотивація успіху та уникнення невдачі А. О. Реана, яка дозволяє оцінити переважаючу поведінку. Перевага одного чи іншого бажання поведінки визначається також рівень домагань особистості: чи готова та здатна людина ставити перед собою важкі та складні завдання для переживання успіху, чи навпаки, обирає швидші та простіші цілі, щоб не переживати розчарування для уникнення невдачі. Методика містить 20 тверджень та два варіанти відповідей «так» або «ні». Розрахунок та обробка отриманих даних здійснюється за допомогою ключа, де за кожен збіг відповідей зараховується один бал. Отримані бали відповідають наступним критеріям:

- 1-10 балів: люди мотивовані на невдачу, страх невдачі. Їхня активність пов'язана з потребою уникнути зриву, догани, невдачі. В основі її лежить мета уникнення негативних очікувань. Розпочинаючи справу, ви вже заздалегідь боїтеся можливої невдачі, думаєте про шляхи уникнення цієї гіпотетичної невдачі, а не про способи досягнення успіху. Люди, мотивовані на невдачу, відрізняються завищеною тривожністю, невпевненістю в своїх силах. Намагаються уникати відповідальних завдань, а за необхідності їх виконання можуть впадати в панічний стан. Все це, разом з тим, може співпадати з відповідальним відношенням до справи;
- 11-20 балів – у людей вчинки мотивовані на успіх, сподівання на успіх. При позитивній мотивації в основі активності людини лежить

сподівання на успіх і потреба в його досягненні. Такі люди упевнені в собі, своїх силах, відповідальні, ініціативні та активні. Їх відрізняє цілеспрямованість.

З метою виявлення та дослідження рівня домагань особистості та аналізу компонентів мотиваційної структури ми використали методику «Оцінка рівня домагань» В. К. Гербачевського. Методика містить бланк, що складається із 42 тверджень. У процесі роботи з опитувальником досліджуваний читає по порядку кожне з наведених в бланку висловлювань і вирішує, в якій мірі він згоден або не згоден з ним. Залежно від цього ви обводите на правій стороні бланка одну з наступних чисел: +3, якщо повністю згодні; +2, якщо згодні; +1, якщо скоріше згодні, ніж не згодні; - 3, якщо абсолютно не згодні; - 2, якщо не згодні; -1, якщо скоріше не згодні, ніж згодні; 0, якщо не можете ні погодитися з висловом, ні відкинути його.

За результатами тестування визначається мотиваційна структура особистості досліджуваного. У цій структурі розрізняють 15 компонентів. За кожним з цих компонентів підраховується сума балів за допомогою ключа і отриманий результат переводиться в бали.

Потенційну структуру мотивації утворюють насамперед елементи, відповідні актуалізований в ситуації виконання завдання потребам. Умовно компоненти мотиваційної структури можна розділити на чотири блоки (групи).

До першої групи входять шість компонентів, що представляють собою ядро мотиваційної структури особистості:

- внутрішній мотив (компонент 1), безпосередньо пов'язаний з процесом діяльності. Він є узагальненим і виражає захопленість завданням самим по собі, ті аспекти, які надають виконанню завдання привабливість;

- пізнавальний мотив (компонент 2), що характеризує інтерес суб'єкта до результатів своєї діяльності. Він також є узагальненим, оскільки за ним може стояти досить широке коло більш приватних мотивів, задоволення яких опосередковано результатом;
- мотив уникнення (компонент 3), якому властива негативна спонукає цінність результату, а саме - боязнь показати низький результат і що впливають з цього наслідки. Це властивість відрізняє його від пізнавального мотиву, зміст якого становить позитивне прагнення до результату;
- змагальний мотив (компонент 4) виділяється з сукупності мотивів, пов'язаних з результатом, як більш спеціальний. Зміст даного мотиву визначається тим, наскільки суб'єкт надає значення такій характеристиці результату, як перевищення рівня результатів інших суб'єктів. За цим мотивом може також стояти група більш приватних мотивів, таких як мотив престижу, масті і ін .;
- мотив до зміни поточної діяльності (компонент 5) розкриває переживається суб'єктом тенденцію до припинення роботи, якої він зайнятий в даний момент, і переключення на іншу діяльність;
- мотив самоповаги (компонент 6) виражається в прагненні суб'єкта ставити перед собою все більш складні цілі в однотипної діяльності.

Розглянута група елементів є відображення тих характеристик ситуації, які виступають в ролі чинників, безпосередньо спонукають суб'єкта до тієї чи іншої образу дій і є рушійними силами розвитку діяльності.

Іншу групу утворюють елементи, які знаходяться з мотиваційними в причинно-наслідкових відносинах і виступають в якості необхідних умов діяльності, пов'язаної з досягненням досить важких цілей. Частина цих

елементів відноситься до поточного стану справ і являє собою результати наступних процесів:

- надання особистісної значущості результатами діяльності (компонент 7);
- оцінка складності виконуваного завдання (компонент 8);
- оцінка ступеня вираженості вольового зусилля в ході роботи над завданням (компонент 9);
- оцінка рівня вже досягнутих результатів, співвіднесених зі своїми можливостями в цьому виді діяльності (компонент 10);
- оцінка свого потенціалу (компонент 11).

Ще одна група елементів відображає передбачуваний або планований суб'єктом хід наступних подій: намічений рівень мобілізації зусиль, необхідний для досягнення результатів (компонент 12); очікуваний рівень результатів діяльності (компонент 13).

Істотне значення для розгортання цілісної мотиваційної структури має розуміння суб'єктом причинних факторів діяльності, що є інструментальними в ході розвитку взаємодії. До них відносяться два компоненти:

- розуміння суб'єктом того співвідношення, в якому знаходиться залежність результату від випадку і від його власних можливостей (компонент 14);
- розуміння того, наскільки постановка завдань є ініціативною і наскільки директивною (компонент 15).

Перша група елементів пов'язана з оціночними процесами, друга – з процесами прогнозування, третя – з процесами інтерпретації. Перераховані

елементи являють собою потенційні компоненти реальних індивідуальних мотиваційних структур, що виникають в ході виконання завдань. У цих структурах центральне місце займають мотиваційні компоненти, а серед них – компонент самоповаги. Однак актуалізація компонента самоповаги відбувається на основі інших «опорних» мотиваційних компонентів. Передбачається, що вираженість компонента самоповаги відповідає експериментальній оцінці рівня домагань. У той же час опитувальник дозволяє виявити деякі особливості внутрішнього світу суб'єкта, які зазвичай залишаються невідомими при використанні експериментальних показників. До них відносяться «опорні» мотиви, на основі яких відбувається включеність «Я» суб'єкта в діяльність і формування його рівня домагань, ефекти різноманітних когнітивних і регулятивних процесів, разом з мотивами складових внутрішній механізм рівня домагань.

Оскільки нормативних даних для опитувальника не існує, то кожен індивідуальний результат може бути оцінений в порівнянні з показниками групи. Крім того, оцінки кожного компонента мотиваційної структури дозволяють побудувати індивідуальний профіль, в якому будуть представлені кількісні співвідношення між всіма розглянутими компонентами.

2.2. Проведення дослідження та аналіз результатів вивченої проблеми

На наш погляд для формування навчальної мотивації підлітків є переважання мотивації досягнення успіху. За допомогою методики Реана ми змогли отримати типові властивості для досліджуваної групи підлітків. Отримані результати дослідження мотивації досягнення успіху чи уникнення невдач предствлені у таблиці (див.табл.1.).

Результати дослідження мотивації успіху

Шкали методики	Отримані дані	
	Школярі 7 класу	Школярі 9 класу
Мотивація успіху	56	43,4
Уникнення невдач	16	30
Полюс не виражений	28	26,6

З даних таблиці ми бачимо, що для учнів підліткового віку 7 класу навчання властиво переважання мотиву досягнення успіху (56% досліджуваних), мотив уникнення невдачі характерний для 16% досліджуваних та невиражений полюс у 28% досліджуваних. Отримані дані вказують на домінування в учнів мотиву досягнення успіху, тому такі школярі схильні вирішувати важкі завдання, прагнуть самостійності та високих стандартів, проявляється тенденція до суперництва з іншими учнями, що дозволяє підвищувати відчуття самоповаги у реалізації власного потенціалу. Ці дані ми також порівнювали із рівнем успішності учнів у навчанні, які опишемо далі.

На основі показників успішності учнів 7 класу, які являються достатньо високими (82% якість навчання), ми припускаємо, що це зумовлено власне домінуючим мотивом досягнення успіху. Саме цей мотив детермінує формування позитивної мотивації, за якої школярі прагнуть починати справу для досягнення позитивного результату.

Щодо даних таблиці учнів 9 класу, які належать до вибірки випускників навчального закладу, отримано наступні показники: у 43,4% досліджуваних проявляється зниження показників досягнення успіху; для 30% досліджуваних

домінуючий мотив уникнення невдачі; для 26,6% опитаних – полюс не виражений.

Мотив уникнення невдачі належить до негативної мотивації, при якому спостерігається прагнення індивіда уникнути невдачі, покарання чи осуду, уникнути негативних очікувань. Такий мотив в учнів викликає підвищення тривожності перед початком певної справи чи завдання, боязні помилитися під час виконання, їм властива невпевненість у власні сили, тому учні обирають частіше уникати відповідальні завдання, щоб не переживати панічних чи інших станів.

Отримані показники успішності у навчання в учнів 9 класу складає 61%, де для більшості досліджуваних із домінуючим мотивом уникнення невдачі властиві низький та середній рівень якості навчальних знань.

Отримані результати за першою методикою дозволяє нам виділити основні тенденції мотиваційної спрямованості учнів 7 та 9 класів:

- для 30% випускників характерний мотив уникнення невдачі, що на 14% більше, ніж у підлітків 7 класу. Негативна мотивація впливає і навчальну успішність учнів, що вплинуло негативно, припускаємо що подібна тенденція може повпливати і на майбутню самореалізацію у наступному навчальному періоді (профільному навчанні);
- для 56% досліджуваних 7 класу властивий мотив досягнення успіху, коли в учнів 9 класу спостерігається зниження такої тенденції (лише у 43% досліджуваних виражений мотив досягнення успіху), що теж істотно впливає на успішність у навчанні;
- у значної кількості досліджуваних проявився полюс не враженості до мотивації уникнення невдач чи досягнення успіху : 28% досліджуваних 7 класу та 27% - у 9 класі. Така тенденція вказує на відсутність

сформованих прагнень до самореалізації в учнів, що негативно впливає на особистість підлітка, особливо випускників середнього рівня освіти.

Мотивація особистості також залежить від рівня домагань, який ми досліджували за допомогою методики «Оцінка рівня домагань» В.Гербачевського, отримані результати якої представлені у таблиці (див.табл.2.).

Таблиця 2

Середні значення показників мотиваційної структури підлітків

Компоненти мотиваційної структури	7 клас		Середнє значення	9 клас		Середнє значення	Базові компоненти мотиваційної структури
	Середнє значення	Стандартне відхилення		Середнє значення	Стандартне відхилення		
Внутрішній мотив	13,00	4,87	13,90	15,03	2,91	15,27	Ядро мотиваційної структури особистості
Пізнавальний мотив	16,40	4,94		15,26	3,01		
Мотив уникнення	14,00	5,00		14,86	2,23		
Змагальний мотив	13,00	3,59		13,23	2,28		
Мотив зміни діяльності	11,40	3,32		16,86	1,52		
Мотив самоповаги	15,60	6,50		16,40	2,26		
Значущість результатів	9,80	4,49	11,24	12,50	2,16	12,78	Досягнення достатньо важких цілей
Складність завдання	8,40	1,22		9,80	2,09		
Вольове зусилля	12,60	3,57		15,46	2,50		
Оцінка рівня досягнутих результатів	8,80	3,37		9,83	2,42		
Оцінка свого потенціалу	16,60	3,13		16,33	1,93		
Намічений рівень мобілізації зусиль	15,60	4,31		13,20	16,03		
Очікуваний рівень результатів	10,80	2,08	10,83		1,70		
Закономірність результатів	11,20	3,55	11,60	16,03	1,71	15,76	Фактор причини діяльності

							(атрибути)
--	--	--	--	--	--	--	------------

З отриманих даних таблиці ми бачимо наступні результати. Для групи досліджуваних підлітків 7 класу властиво наступне: домінуючий компонент «прогноз оцінок діяльності суб'єкта», де середнє значення 13,20 (при нормі 12,75). Цей мотиваційний компонент відповідає за здатність до прогнозу майбутньої діяльності, аналізу витрачених зусиль з передбаченням затрачених результатів, що позитивним чином впливає на успішність у навчанні учнів 7 класу. Проте спостерігається тенденція до знижених показників мотиваційних компонентів: ядро мотиваційної структури, середнє значення якого 13,9 (при нормі 14,8); досягнення важких цілей, де середнє значення 11,24 (при нормі 11,73); фактор причини діяльності, де середнє значення 11,75 (при нормі 13,19). Якщо порівнювати отримані результати із рівнем успішності у навчанні у вибірці досліджуваних 7 класу, тому ми спостерігаємо, що саме ці компоненти формують тенденцію до зниження рівня успішності у навчальній діяльності та впливають на її спад.

У базовому компоненті мотиваційної структури «ядро мотиваційної структури» важливо виокремити переважаючий компонент «пізнавальний мотив», середнє значення якого 16,40 (при нормі 16,80). Саме пізнавальний мотив вказує на прояв інтересу до результатів поведінки та дій в учнів, а мотиви пізнання виявляються у пізнавальних бажаннях та потребах, що пояснюють переживання емоційного задоволення від результатів та процесу. Важливо підкреслити, що для учнів 7 класу власне пізнавальна діяльність є провідною до їхньої сфери поведінки, тому високі значення за цим показником спостерігається і в результатах навчання, де рівень успішності та оцінки їх знань є високий.

Хочемо звернути увагу, що в цьому компонентів мотиваційної структури спостерегаються низькі показники за мотивом самоповаги, де середня значення відповідає 15,60 при нормі 17,95. Припускаємо, що низький рівень самоповаги корелює із відчуттям самотності учня та низької здатності прояву комунікативних якостей.

Компонент досягнення важких цілей розкривається переважаючим мотивом «оцінка свого потенціалу», середнє значення якого 16,60 при нормі 15,20. Домінуючий такий мотив описує учнів як тих, що виявляють бажання до збагаченого духовного життя, прагнуть контактувати з іншими, бути діяльними та ефективними у навчання, прагнуть до розвитку та успішного зростання. Найменш проявлені у цьому мотиваційному компоненті показники мотиву значущість результатів, середнє значення якого 9,80 при нормі 11,20, що вказує на відсутність навичок у підлітків прогнозувати свої здатності з досягненнями та результатами.

Компонент прогноз оцінок діяльності суб'єкта найбільш домінує мотивом очікуваний рівень результату, середнє значення якого 10,80 при нормі 8,6; мотив намічений рівень мобілізації зусиль має середні значення 15,60 при нормі 16,5, що вказує на відсутність сформованих навичок до планування та організації діяльності учнями, що може відобразитися на якості та успішності учнів 7 класу.

Для групи досліджуваних підлітків вибірки, що належать до 9 класу та являються випускниками властиві наступні середні значення компонентів мотиваційної структури, що домінують: фактор причини діяльності 15,76; ядро мотиваційної структури 15,27; прогноз оцінок діяльності 13,43; досягнення важких цілей 12,78. Такі дані свідчать про позитивний вплив на навчальну діяльність підлітків, що пояснюється підготовкою учнів до

майбутнього профільного навчання та відбору тих навчальних предметів, які необхідні для підготовки.

Спостерігаємо незначне відхилення від норми у пізнавальному мотиві, середнє значення якого у досліджуваних 15,26, що має настрожити суб'єктів навчальної діяльності. Порівнюючи цей показник із рівнем якості освіти та успішності бачимо, що низькі значення показника негативно впливають на успіхи у навчання підлітків.

У компоненті досягнення важких цілей домінує мотив вольового зусилля, середнє значення якого 15,46 (при нормі 13,94), що вказує на усвідомленість учнями прояву вольових зусиль для виконання конкретних завдань вчителями в ході практичної навчальної діяльності.

Аналізуючи компонент прогноз оцінок діяльності спостерігаємо переважання мотиву очікуваний рівень результату, середнє значення якого 10,83 (при нормі 8,6). Припускаємо, що перевищення нормативного значення викликане зв'язком між рівнем домагань у навчальній діяльності школярів.

Аналіз компонента фактор причини діяльності вказує на домінуючий мотив закономірність результатів, середнє значення якого 16,03 при нормі 11,8, що вказує на бажання вчитися.

Таким чином, отримані результати дослідження рівня домагань за методикою дозволяє нам зробити наступні висновки та виділити закономірності:

- для підлітків 7 класу властивий домінуючий компонент прогноз оцінок діяльності та інші низькі значення компонентів;
- для підлітків 9 класу властиві вищі показники за базовими компонентами мотиваційної структури, що позитивно впливає на їхню мотивацію до навчання;

- група вибірки 7 класу проявляє домінуючий компонент мотивації у показнику «ядро мотиваційної структури», а саме пізнавальний мотив виражений недостатньо, що негативно детермінує успішність у навчальній діяльності;
- поруч з цим у підлітків 7 класу домінує мотив оцінка свого потенціалу, який позитивний чинить вплив на навчання, але викликає занепокоєння низькі значення мотиву значущість результатів;
- для старших підлітків (вибірка 9 класу) домінує мотив вольового зусилля, що вказує на усвідомленість учнями власних дій та зусиль необхідних для навчання; позитивні тенденції спостерігаються також у мотиві очікуваний результат, прогноз діяльності, що впливають на успішність у навчанні завдяки сформованим навичкам планування дій;
- для молодших підлітків (вибірка учнів 7 класу) властиві також мотив ініціативності, фактор причини діяльності, що засвідчує проявлений інтерес до пізнання нового та вивчення нових шкільних предметів;
- у старших підлітків переважає мотив закономірність результатів, що вказує на формування уявлень у учнів щодо професійного самовизначення.

Таким чином, проведене емпіричне дослідження особливостей мотивації до навчання у підлітків дозволяє нам зауважити, що саме мотиваційна сфера підлітків відповідає за формування та розвиток інтелектуальних здібностей та навчальної активності підлітка.

У нашому дослідженні критерієм інтелектуальної активності ми обрали рівень якості навчання та успішності підлітка. Власне навчальна мотивація впливає на успішність здобування та опанування навчальним матеріалом, де

оцінка педагогом підтверджує рівень сформованості знань та наявності навчальних здібностей.

Сучасна школа зазнає чималих труднощів у необхідності формування успіху в навчання учнів, що належить до проблематики навчальної мотивації.

Проведене емпіричне дослідження психологічних особливостей навчальної мотивації учнів підліткового віку 7 та 9 класів дозволило виділити такі мотиваційні тенденції: мотив уникнення невдачі найбільш виражений у старших підлітків (учні 9 класу), що вказує на негативну мотиваційну спрямованість, що детермінується також поточною навчальною успішністю. Припускаємо, що це може повпливати на професійну самореалізацію далі під час профільного навчання. Для учнів 7 класу властивий пізнавальний мотив, що належить до ядра мотиваційної структури, але виявилися низькі значення за мотивом значущість результатів. Також для семикласників характерне зниження мотиву досягнення успіху, що має впливовість в успішності навчання. Виявлені високі значення за полюсом невизначеності, що вказує на відсутність сформованих уявлень в учнів щодо особистісної потреби в самореалізації, що негативно впливає на мотиваційну структуру у старших підлітків. Також низькі значення отримані за показником пізнавального мотиву у старших підлітків, а цей компонент теж відіграє значну роль в успішності навчання.

Отримані показники мотиваційної структури особистості підлітка порівнювалися із оцінкою якістю навчання та рівнем успішності, в результаті чого ми виявили пряму залежність між навчальною мотивацією та між рівнем успішності у навчання. Мотивація досягнення успіху корелює із високими показниками якості навчання, та навпаки, мотивація на уникнення невдач детермінує низький або середній рівень успішності. Таким чином, гіпотеза нашого дослідження підтверджується.

Отримані результати емпіричного дослідження вказують на необхідність розвитку мотивації учнів підліткового віку для покращення їхніх показників у навчанні. Далі хочемо запропонувати деякі тренінгові вправи, які спрямовані на розвиток мотивації підлітків. Доцільно на наш погляд продовжити дослідження навчальної мотивації підлітків з метою перевірки динамічних змін мотиваційної сфери після проведення тренінгової програми, що буде перспективним для вивчення надалі.

2.3. Рекомендації щодо підвищення рівня вмотивованості до навчання підлітків

З метою розвитку мотиваційної структури підлітків та покращення показників успішності під час навчання пропонуємо деякі тренінгові вправи та рекомендації батькам та педагогам, що можуть підвищити рівень вмотивованості до навчання у сучасних підлітків.

Підвищення навчальної мотивації підлітків може здійснюватися в умовах профілактичних, просвітницьких заходах та розвиваючи її через залученість вчителів до таких видів робіт. Формуючи творчу особистість як одне із завдань сучасної системи освіти можливо підвищити рівень мотивованості підлітків до навчання в школі. Домінуючим мотивом творчої діяльності є розвиток мотиваційної сфери учня. Через організовані тренінгові вправи можна здійснювати формування навчальної мотивації у підлітків. Серед основних завдань тренінгу можна виділити:

- створення позитивної мотивації до навчання у підлітків;
- розвиток саморефлексії та самоаналізу, як необхідних навичок розвитку особистості підлітків;
- навчити підлітків виявляти власні сильні сторони, що сприяють навчанню та використовувати їх у процесі навчання;

- виявити слабкі сторони учнів у їхній пізнавальній діяльності та надати поради щодо їх розвитку чи компенсування іншим можливостям.

Тренінг може включати кількість учасників до 15 учнів віком від 11 до 14 років. Тривалість роботи до 1,5 години та налічує приблизно 10 занять [6]. У розробці тренінгу можна опиратися на структуру поетапної програми тренінгу розвитку мотиваційного розвитку, де :

- перший етап включає мотиваційне об'єднання учасників з активізацією бажання до удосконалення та включає психотехнічні вправи для самовизначення та самоусвідомлення особистісних властивостей, діагностика інтересів та здібностей підлітків;
- другий етап – містить підвищення рівня мотивації через розвиток стійкого кола інтересів, вдосконалення навичок саморефлексії та аналізу, визначення внутрішніх критеріїв самооцінки, цінностей, стратегій прийняття рішень, переконань;
- третій етап тренінгової програми спрямований на закріплення знань, умінь та навичок у навчальній діяльності, реалізує особисті ресурси та потенціал підлітків.

Також доцільно здійснювати заходи щодо попередження тривожності у підлітків, яка часто виявляється в процесі навчання учнів. Важливо при цьому працювати як із самою особистістю учня, так і з її оточенням.

Вчителям працюючи із підлітками важливо працювати над підвищенням самооцінки учня, зняття емоційної напруги та оволодіння навичками регуляції у стресових умовах. Звернення до учнів за ім'ям сприятиме підвищенню самооцінки підлітка, уникати критики та порівняння підлітка з іншими ровесниками, створювати оптимальні умови для формування адекватної самооцінки підлітка та підкреслювати динамічні зміни у роботі підлітка, виділяючи при цьому його справжні та об'єктивні успіхи, досягнуті раніше.

Батькам підлітків важливо теж пам'ятати про деякі рекомендації та настанови у спілкуванні з дитиною: помічати щоденні успіхи підлітка та ділитися ними з іншими членами родини; не вимагати від підлітка того, з чим він не впорається, оскільки подібне може викликати невпевненість у власних силах і провокувати мотивацію до уникнення невдач; знизити кількість зауважень та претензій до підлітків, особливо припинити використання принизливих слів чи порівнянь з іншими ровесниками підлітка; довірливо вибудовувати комунікацію із дитиною та сприяти у висловленні емоцій, почуттів, думок, що переживаються підлітком у школі та поза нею. Батькам важливо пам'ятати, що психологічний клімат у сім'ї сприятиме гармонійному розвитку особистості підлітка, що позитивно впливатиме на зниження тривожності, невпевненості, і як результат сприятиме формування мотивів до пізнання та навчання.

Висновки до 2-го розділу

Проведене емпіричне дослідження психологічних особливостей навчальної мотивації учнів підліткового віку та отримані показники мотиваційної структури особистості підлітка, що порівнювалися із оцінкою якості навчання та рівнем успішності дозволило підтвердити гіпотезу нашого дослідження. Ми виявили пряму залежність між навчальною мотивацією та між рівнем успішності у навчанні. Мотивація досягнення успіху корелює із високими показниками якості навчання, та навпаки, мотивація на уникнення невдач детермінує низький або середній рівень успішності.

Отримані результати емпіричного дослідження вказують на необхідність розвитку мотивації учнів підліткового віку для покращення їхніх показників у навчанні. Підготовка деяких тренінгових програм, які спрямовані на розвиток мотивації підлітків доцільно буде продовжувати дослідження

навчальної мотивації підлітків з метою перевірки динамічних змін мотиваційної сфери після проведення тренінгової програми, що являється перспективою подальшого дослідження.

ВИСНОВКИ

у теоретико-методологічній літературі вивчення особливостей підліткового віку та проблем мотивації з'ясовано, що мотивацією називають психологічний процес впливу на різні напрями діяльності, що мобілізує енергію людини для її виконання. Мотивація постає початковою передумовою активності людини, що формується на підставі особистісних цінностей, цілей та намірів. Чим важливіша цінність для людини, тим сильнішою буде мотивація.

Аналізуючи наявність навчальної мотивації у підлітків виявлено, що пізнавальна діяльність підлітків має наполегливий та зацікавлений характер. Підліток прагне навчатися, має потребу до пізнання нового, навчання викликає у нього позитивні переживання та емоції. Мотивація до навчання підлітків буде сильнішою якщо створити належні умови для усвідомлення значимості підлітком здобуття нових знань та навчання зокрема. Попри переважаючу провідну діяльність підлітків у міжособистісному спілкуванні, підліток має потребу у переживанні почуттів радості та задоволення від навчання та успіху в ньому, тому важливо учителям створювати і спеціальні умови для стимулювання позитивної мотивації учнів підліткового віку.

Проведене емпіричне дослідження психологічних особливостей навчальної мотивації учнів підліткового віку 7 та 9 класів дозволило виділити такі мотиваційні тенденції: мотив уникнення невдачі найбільш виражений у старших підлітків (учні 9 класу), що вказує на негативну мотиваційну спрямованість, що детермінується також поточною навчальною успішністю. Припускаємо, що це може повпливати на професійну самореалізацію далі під час профільного навчання. Для учнів 7 класу властивий пізнавальний мотив, що належить до ядра мотиваційної структури, але виявилися низькі значення за мотивом значущість результатів. Також для семикласників характерне

зниження мотиву досягнення успіху, що має впливовість в успішності навчання. Виявлені високі значення за полюсом невизначеності, що вказує на відсутність сформованих уявлень в учнів щодо особистісної потреби в самореалізації, що негативно впливає на мотиваційну структуру у старших підлітків. Також низькі значення отримані за показником пізнавального мотиву у старших підлітків, а цей компонент теж відіграє значну роль в успішності навчання.

Проведене емпіричне дослідження психологічних особливостей навчальної мотивації учнів підліткового віку та отримані показники мотиваційної структури особистості підлітка, що порівнювалися із оцінкою якості навчання та рівнем успішності дозволило підтвердити гіпотезу нашого дослідження. Ми виявили пряму залежність між навчальною мотивацією та між рівнем успішності у навчанні. Мотивація досягнення успіху корелює із високими показниками якості навчання, та навпаки, мотивація на уникнення невдач детермінує низький або середній рівень успішності.

Отримані результати емпіричного дослідження вказують на необхідність розвитку мотивації учнів підліткового віку для покращення їхніх показників у навчанні. Підготовка деяких тренінгових програм, які спрямовані на розвиток мотивації підлітків доцільно буде продовжувати дослідження навчальної мотивації підлітків з метою перевірки динамічних змін мотиваційної сфери після проведення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнатюк О. В. Адаптаційні розлади в учнів молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану, 2022.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
3. Дзюбко Л. В. Мотивація навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. Психолінгвістика, 2009. №4. С. 33-43.2.
4. Дзюбко Л. В., Гриценко Л. Діагностика навчальної мотивації: збірник методик. Київ: Шк. світ, 2011. 128 с.
5. Журнал «Перспективи та інновації науки». Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина», 2022. № 4(9).
6. Занюк С. С. Мотиваційний тренінг. Формування мотивації навчальної діяльності у студентів та старшокласників. Практична психологія та соціальна робота. 2002. № 8. С. 31-42.
7. Захарчук Т.П., Строкач Л. М. Психологічні особливості мотивації учбової діяльності сучасних старшокласників. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: Психологічні науки, 2012. №39. С. 103-109.
8. Збірник наукових праць: педагогічна освіта теорія і практик. URL: http://ped.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/8_2011.pdf#page=32 (дата звернення: 01.05.2023.)
9. Іванова О. І. Організація самопізнання молодших підлітків як стимул до самовдосконалення. Вісник Харківської державної академії культури. 2012. Вип. 37. С. 269–276.
10. Калініченко А. В. Мотивація та мотиваційний процес: сутність та поняття. Вісник економіки транспорту і промисловості, 2013. №42. С. 417-420.
11. Квятковська А. О., Андросович К. А., Ковальова О. В., Прокоф'єва О. О. Особливості навчальної мотивації студентів передвищих фахових та вищих

- навчальних закладів в умовах сучасних військових конфліктів. Мелітополь, 2022. С. 177-182.
- 12.Климчук В. О. Чинники та показники розвитку внутрішньої мотивації творчості. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. за ред. Максименка С.Д. Київ, 2002. №4. С. 130-134
  - 13.Климчук В.О. Експериментальне дослідження явища мотиваційного зараження. Соціальна психологія. 2005. №3(11). С.59 71.
  - 14.Климчук В.О. Творча особистість: дослідження ціннісного рівня внутрішньої мотивації навчання. Збірник наукових праць. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, Випуск 18, 2002. С. 236-240.
  - 15.Климчук В.О., Грищук Н.В. Мотивація вчителів та учнів: чи існує зв'язок? Обдарована дитина. 2006. №1. С. 23-26.
  - 16.Коляденко Н. Посттравматичний стресовий розлад як медико-психосоціальна проблема. Перспективи та інновації науки, 2021, 2 (2).
  - 17.Кондратенко Л. О., Манилова Л. М. Специфіка мотивації до учіння одинадцятикласників загальноосвітніх шкіл. Освітній простір в контексті гуманістичної парадигми: психологічні пріоритети сучасності: збірник наукових праць за ред. С. Д. Максименка. Київ-Оттава: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Fundamental And Applied Researches In Practice Of Leading Scientific Schools, 2020. С. 92–100.
  - 18.Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Рад. школа, 1989. 608 с.
  - 19.Кутіщенко В. П. Психологія розвитку та вікова психологія: Практикум: Реком. МОНУ як навч. посібник для студ. ВНЗ. В. П. Кутіщенко, С. О. Ставицька. К: Каравела, 2009. 448 с.
  - 20.Ліпська С. Мотивація до музичного навчання учнів мистецької школи в умовах викликів сьогодення, 2021.

- 21.Максименко С. Загальна психологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. За ред.Максименка С.Д. К. : Форум, 2000. 543 с.
- 22.Максимова Н. Ю. Основи психології девіантної поведінки: підручник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 439с.
- 23.Михайлов Б. В., Чугунов В. В., Курило В. О., Саржевський С. Н. Посттравматичні стресові розлади: Навчальний посібник за заг. ред. проф. Б. В. Михайлова. Харків: ХМАПО, 2014. №2. 223 с.
- 24.Мотивація: джерело сил для дій. URL: <https://liferules.com.ua/psihologiya/motivatsiya-ponyattya-vidi-sposobi.html> (дата звернення: 31.03.2021)
- 25.Овсянецька Л. П. Мотиваційна основа творчості. Філософія, соціологія, психологія: збірник наукових праць. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. №12(2). С. 23-30.
- 26.Прибилова В. Проблеми та переваги дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України, 2019.
- 27.Савиченко О.М. Особливості розвитку мотивації досягнення успіху у спортивній діяльності. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. За ред. В.О.Моляко, О.Л.Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. С. 219-236.
- 28.Савчин М. В. Вікова психологія: навчальний посібник. К: Академвидав, 2005, 2009. 360 с.
- 29.Семиченко В. А. Проблеми мотивації поведінки і діяльності людини. Модульний курс психології, 2004. 521 с.
- 30.Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія: Рекомендовано МОНУ як навч. посібник для студ. ВНЗ. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. Вид. 2-е, доповнене. К: Каравела, 2007. 400 с.

- 31.Тарасун В. В. Формування самосвідомості у дітей переддошкільного віку з особливостями у розвитку (формування самості на основі диспозиційної теорії особистості Г. У. Олпорта). Корекційна педагогіка та спеціальна психологія, 2011. №17. С. 230-139.
32. Deci E. L., Ryan R. M. The «What" and "Why» of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. Psychological Inquiry, 2000. Vol. 11, No. 4. P. 227-268.
- 33.Madsen K. B. «Theories of Motivation». In B. B. Wolman (Ed.). Handbook of General Psychology, Englewood Cliffs, New Jersey, 1973. P. 673-706.
- 34.Tierney W. G. What Should Higher Ed Learn From World War II? Retrieved from: <https://www.insidehighered.com/views/2021/04/05/higher-ed-should-learn-lessonsworld-war-ii-about-serving-public-good-opinion> (date of access: 11.04.2022).